

A KÖZÉPISKOLAI FILMESZTÉTIKAI OKTATÁS PROBLÉMÁI

A Filmvilág vitát indít a középiskolai filmesztétikai oktatás problémáiról és tapasztalataról. Bevezetőül közöljük Komár Pálné, az Országos Pedagógiai Intézet tanszékvezetőjének tanulmányát a filmesztétikai oktatás jelenlegi helyzetéről.

A SZÁMOK TÜKRÉBEN

Az idei iskolaévben megközelítően 70 000 középiskolás részesül filmesztétikai oktatásban, ebből hozzávetőlegesen 10 000 azoknak a száma, akik már negyedik éve végzik ezt a studiumot, s így e műveltségtartalmak birtokában tesznek érettségi vizsgát.

70 000 diák. Nem kis létszám ez! Csak akkor fogyatkozik meg az ember öröme, ha a középiskolai tanulók összlétszámához viszonyítja ezt az adatot. Az ugyanis több százezer. E két mennyiségi tényező összehasonlítása tisztán érzékelteti a jelenlegi helyzetet: az új tanterv bevezetése óta eltelt négy év során a tanulók összlétszámának mindössze 13—14 százaléka foglalkozik tanóra keretében filmesztétikával.

E viszonyító adatoktól azonban csak azok csüggednek el, akik mindössze az említett számarányokat mérlegelik. Aki azonban ismeri e 70 000 fős filmesztétikai oktatásig megtett utat, s aki a jelenlegi gyakorlat nem kevés kérdőjele mellett látja az eddigi próbálkozások nem csekély eredményét is, az optimistán szemléli a filmesztétikai oktatás jövőjét is.

EGY KIS TÖRTÉNETI VISSZAPILLANTÁST

1962. őszén az országos bírálatra kiadott középiskolai irodalmi reformtervezet az első pillanatokban felháborodó irodalomtanári közhangulat majdnem elsöpörte. A felzúdulás okát csak részben lehetett azzal magyarázni, hogy az új tervezet a modern magyar és külföldi irodalom arányait a régi magyar irodalom terjedelmének visszaszorítása árán nö-

velte. A leghevesebb támadások azért érték a tervezetet, mert az — ha csekély terjedelemben is — a középiskola minden osztályában fenntartott néhány órát a filmesztétikai oktatás számára. Objektív és szubjektív indokokat hoztak fel az új studium bevezetése ellen. Ilyen kifogások hangzottak el: a filmesztétikának még nincs olyan kiérlelt, minden elemében tisztázott fogalomrendszere, mint az iskola többi tantárgya mögött álló tudományoknak van; sehol a világban nem tanítják kötelező jelleggel tanóra kereten belül; éppen az iskola egyik legelfoglaltabb tanára kényyszerül most arra, hogy újabb területen önművelő módon váljék szakemberré, hiszen az egyetem nem készít fel ezek tanítására; a filmesztétika tanításához szükséges tárgyi feltételek — vetítő gép, sötétítő berendezések stb. — kellő mértékben egyáltalán nem biztosítottak stb. stb.

A felhozott ellenérvek igazak, szubjektíve jogosak, az emlegetett nehézségek (tárgyi feltételek hiánya) valóságosak voltak, a tanári közvélemény mégis a filmesztétikai oktatással kapcsolatban nyugodott meg leghamarabb. Sőt: a tanterv országos vitájának befejező szakaszában (5—6 héttel később) már tekintélyesen megnőtt azoknak a tábora, akik elfogadták és hangoztatták a filmesztétikai oktatás szükségességét. Mi győzte meg a tanárokat arról, hogy a valóságos nehézségek ellenére sem lehet tovább odázni azt, hogy ezek az új műveltségelemek polgárjogot nyerjenek tantervi keretek között? — Elsősorban bizonyára maga a valóság. Az a tény, hogy az ifjúság szabad idejének jelentős részét tölti a filmszínházakban, s akár tudomá-

sul vesszük, akár figyelmen kívül hagyjuk, óriási méretű élményanyagot szívunk magukba anélkül, hogy az ebben való eszmei, művészi eligazodásban bárki is segítségükre lenne. Továbbá segítette e program elfogadását az is, hogy a tanárok meggyőződtek arról: ha vakmerőnek is látszik a vállalkozás, nem felelőtlen. A pedagógiai sajtó ugyanis egyre több hírt adott ekkor már arról, hogy egy szolnoki tanár (Valkó Mihály) megpróbálkozott — és nem is kevés sikerrel — a filmesztétikai oktatással. Ezenkívül tekintélyes mennyiségű tapasztalati anyag kezdett felhalmozódni az akkor nemrég megindult és egyre nagyobb közkeveltségnek örvendő középiskolai filmklubokban. Mindezek nagy segítséget nyújtottak „a filmnézésre való nevelés” programjának népszerűsítéséhez.

ELSŐ VITAK A „MIT?” ES A „HOGYAN?” KÖRÜL

A filmesztétikai oktatás programját ezzel a pedagógus közvélemény elfogadta, de fellángolt a vita a „mit” és a „hogyan” körül. Abban mindenki egyetértett, hogy csak művészi értékű filmekkel alakítható ki a tanulóiban a film tudatos nézésének és élvezésének képessége. Így a megbeszélés alapjául szolgáló játékfilmek kiválogatása eleinte kevésbé tűnt problematikusnak. A feltételezés az volt, hogy a film nyelvtanát és stilisztikáját klasszikus megjelenési formájukban kell először bemutatni a tanulóknak előtt. Ezt a megfontolást arra a feltevésre alapoztuk, hogy aki Eisenstein filmjei alapján érti meg pl. a képsíkok, a fény-árnyék, a montázs stb. fogalmát és dramaturgiai funkcióját, az nem áll majd idegenül a modern filmalkotásokkal szemben sem. (Az akkor bemutatásra került *Tiszta égbolt* és a *Szállnak a darvak* nagy sikere igen kedvező megértési foka a szolnoki kísérleti tanulóknál eleinte meggyőzően igazolni látszott ezt a feltevést.)

Ennek a hipotézisnek az alapján a kísérleti osztályban olyan filmeket vetítettünk, amelyek legtöbbje a brüsszeli Filmtörténészek Nemzetközi Irodájának versenyében „a vi-

lág 12 legjobb filmje” között szerepelt (*Patyomkin páncélos*, *Intolerance*, *Ködös utak* stb.). Ekkor jött az első meglepetés: 15 éves életkorban a maradandó nagy filmélményeknek nem biztosítéka a film film-történeti rangja. (Az *Intolerance* egyes jelenetei — sokszor a kosztümök miatt — derültséget, a *Ködös utak* jó néhány képsora pedig értetlenséget váltott ki, s a tanulók határozott ellenszenvébe ütközött a film egyik legfontosabb jelenete.) Mindezek arra figyelmeztettek, hogy a játékfilmek kiválasztásánál a művészi szempont mellett igen gondosan számításban kell venni az életkori sajátosságokat (ezen elsősorban nem a biológiai életkort, hanem a szellemi felkészültség átlagos szintjét, a produktum élményi megközelíthetőségét értettük).

A filmesztétikai oktatás legelső „pedagógiai mintavétele” tehát nagy tanulással szolgált: egyszerűbb feladatot a legalapvetőbb filmesztétikai alapfogalmakat kiválogatni és tananyagká szervezni, mint kiszemelni azokat a művészi filmeket, amelyekből leszűrhetők ezek a modern kor embere számára nélkülözhetetlen formanyelvi ismeretek.

A filmesztétikai oktatás alapjául szolgáló filmek jellegét illetően 1963 tavaszán nagy vita kerekedett pedagógus körökben. Egyesek abból kiindulva, hogy az ifjúság a *mai filmek* látogatója, arra a következtetésre jutottak, hogy a filmesztétika oktatását olyan filmekhez kell kötnünk, amelyek témájukban, hangvételükben, művészi megoldási módjukban kifejezetten modernnek. — Ezzel a felfogással szemben nagy táborra volt azoknak is, akik elsősorban *klasszikus filmekre* kívánták alapozni a filmesztétikai oktatást. A vita úgy zárult, hogy nem ilyen vagy olyan stílusú filmek élvezésére kell nevelni, hanem a filmnek mint művészi produktumnak a megértésére és élvezésére. Ekkor alakult ki az az alapállás, amely jelenlegi filmesztétikai oktatásunkban is megvan: a középiskolában modern filmekkel, modern kifejezőeszközökkel készült alkotásokkal kell maradandó filmélményt nyújtani, de — mintegy utalások formájában — fel kell villantani a tanulóknak előtt egy-egy alap-

vető formanyelvi kategória klasszikus megjelenési formáját is. (Ilyen film-példatári szemléltető anyagként épült be pl. a jelenlegi tematikába Korompay Márton *Film a filmről* c. filmje is.)

A „mit” tanítsunk kérdésének vizsgálatával párhuzamosan alakult a „hogyan tanítsuk?” metodikai útkeresése is. (Csak éppen jelezni tudom a rendelkezésemre álló szűk lapterjedelem miatt, hogy a metodikai útkeresés közben kipróbáltuk azt is, hogy a filmesztétikai oktatást csak rövidfilmek vetítésére alapozzuk. Ez a kísérletünk — akkor — több negatív pedagógiai tanulsággal zárult, így nem folytattuk tovább a „rövidfilmes-koncepció” kísérletet.)

A JELENLEGI HELYZET

A vázolt viták és próbálkozások eredményeképpen alakult ki a jelenlegi filmesztétikai oktatás anyaga és módszere. Ennek lényege: központi-
lag biztosított játékfilmek közös megtekintése után tanórai megbeszélés a játékfilmből keskenyített 5—6 perces snitt, tanulói munkafüzet felhasználásával. (A tanároknak minden osztály számára külön készített Filmesztétikai olvasókönyv és módszertani útmutató ad szakmai eligazítást és ajánl metodikai megoldásokat. A tankönyveket és a kézikönyveket Bölcsvény István készítette.)

Az óraszám meglehetősen kevés: négy év alatt mindössze 20 óra (8—4—4—4). Az órák nem egy tagban helyezkednek el az egyes évfolyamokon, hanem periodikus időközökben kerül rájuk sor.

Milyen a határfoka ennek a jelenlegi filmesztétikai oktatásnak?

Ma szinte lemérhetetlen még. (Jelenleg kísérreljük meg éppen kidolgozni, hogy milyen pedagógiai mérési eljárások képesek arra, hogy objektív képet tárjanak fel erről a rendkívül komplex jelenségről.) Empirikus fogódzóink azonban máris vannak. Ezek: a filmesztétikai oktatás nagy közkedveltsége a tanulók körében, a tanárok érdeklődésének megnövekedése, valamint az a számokban még ki nem fejezhető, de a pedagógiai valóságban már érzékelhető többlet, amely a filmesztétikát

tanuló növendékek vizuális kultúrájában megmutatkozik a kísérletben még részt nem vevőkkel szemben.

A PROBLÉMÁK LISTAJA

A jelenlegi filmesztétikai oktatás „tapasztalati mutatói” tehát általában pozitívnak mondhatók. Örülünk ez új studium sikereinek, ugyanakkor azonban magunk tudjuk a legjobban, hogy koncepciójában, kialakulásában levő metodikájában máris bőven van kiigazítani való. E felismerésekhez részben saját tapasztalataink vezettek minket, de nagy segítséget adtak a napilapokban és a szakajtóban (*Filmvilág*, *Filmkultúra*) megjelent bírálatok is, még abban az esetben is, ha azokkal az adott pillanatban nem értettünk egyet, vagy nem mindenben tudtuk elfogadni azokat.

E cikknek most nem az a célja, hogy vitassa a felmerült kifogások helyességét, hanem az, hogy regisztrálja a vitákat. Vitatkozni pedig azért sem kívánok velük, mert legtöbbjükkel magam is egyetértek. De nézzük a kifogások listáját!

A szakmai bírálatokban leggyakrabban két kifogás hangzik el a jelenlegi filmesztétikai oktatás ellen. Az egyik az *irodalomcentrikusság* hibájának hangoztatása, a másik pedig az, hogy a jelenlegi oktatásban dominálnak a technikai kérdések, *némely könyvben az atelier-szemlélet uralkodik a néző-aspektus rovására.* (E megállapítások mérlegeléséhez csak egy-egy megjegyzést tennék. Sokan azért tartják irodalomcentrikusnak a jelenlegi filmesztétikai oktatást, mert az irodalmi órák keretén belül kapott helyet, s mert magyartanár tanítja. Ennek a helyzetnek az a praktikus oka, hogy a többi ún. művészeti tárgy közül egyik sem vállalta, hogy a filmesztétikai tanulmányokra kiszakít a saját óraszámából, önálló tantárggyá szerveződése pedig még korai, hiszen nincsenek „filmszakos” tanáraink. Ennyit az irodalomcentrikusság problematikájának mérlegeléséhez. Azaz még egyet: miután magyartanárok vették kezükbe a filmesztéti-

kai oktatást, az első időkben talán érthető volt, hogy a film megbeszélésének módszerénél az eljárásokat az irodalomtanítás metodikájától vették kölcsön. Napjainkban azonban már kezd kibontakozni egy sajátos filmoktatási metodika. A technikai kérdések uralmát kifogásoló bírálókat pedig arra kérjük: ne csupán a tankönyvek kérdés- és feladatrendszerét elemezzék, hanem az eleven pedagógiai gyakorlatot is. Abban ugyanis a filmtechnikai kérdések általában igen csekély szerephez jutnak.)

Maguknak a filmesztétikát tanító tanároknak egyik legfőbb kifogása, hogy kevés az óraszám.

Ugyancsak a pedagógiai gyakorlat emberei adták le az első „jelzést” arról, hogy a tankönyv és a snitt-apparátus máris kezd statikussá tenni az oktatás anyagát. Félő, hogy a „kötelező film” a kötelező olvasmányok sorsára jut, vagyis egy bizonyos idő múlva csak tananyaggá szűrkül a jelenleg nagy sikert kiváltó film is (Sodrásban, A hosszútávfutó magányossága, Húsz óra stb.). Mire ugyanis a tanuló felkerül abba az osztályba, ahol ezek a filmek sorra kerülnek, esetleg már többször is látta, így nem hat már rá a friss élmény erejével. A tanárok tehát „mozgóbb filmanyagot” igényelnének. És filmpéldatárt. (Ez utóbbihoz csak annyi megjegyzést tesztek, hogy az órán vetíthető filmpéldatárral való ellátás jelenleg elképzelhetetlen anyagi okok miatt.)

DIAGNOSIS UTÁN PROGNOZIS

Csak a legfőbb problémák számbavétele is mutatja, hogy az elért és érzékelhető eredmények mellett mennyi a megoldásra váró kérdés, mennyi még a javítani való. Részint az újabb útkeresés szándékával, de meg azért is, mert jelenlegi formájában a filmesztétikai oktatás nagyon költséges (a volt Filmfőigazgatóság megközelítően félmillió fo-

rintot áldozott eddig a snittek, képanyagok stb. készítésére, s a 70 000 fős oktatás máris a snittekkel való ellátás „plafonját” érte el), az idei évben újabb kísérlet indult az Iskolatelevízió bekapcsolásával. Az új koncepció kidolgozója Bíró Yvette, aki az addigi kis egységekből (plánok, kameramozgás stb.) kiinduló, az első évben jobbára a nyelvi, grammatikai elemekre szorítkozó tanulmányozási menet helyett az egészből indul ki, és a rendelkezésére álló évi 7 órában az egységes művet fokozatosan „bontja le”. Vagyis a szerkezet komplexitásától kíván eljutni a legkisebb összetevőkhöz. Bár ez a kísérlet még csak most teszi az első lépéseket, máris sok figyelemre méltó tanulással szolgál a filmesztétikai oktatás egésze számára.

Jelenleg tehát kétféle koncepció kipróbálásával is keressük a filmesztétikai oktatás valóban korszerű, az embernevelés szempontjából leghatékonyabb, a „teremtő filmzést” leginkább kialakítani tudó formáját. Nem „vetelkedik” tehát egymással e két kísérlet, csak más metodikai úton jár. Ez, valamint a Filmtudományi Intézet-nyújtotta segítség — a filmklubmozgalom szorgalmazásától a szakmai segítségnyújtásig — a lehető legtöbb biztosítékot ígéri a filmnevelésben való eredményesebb előhaladásra.

A legjobb megoldást megtalálni csak kollektív erőfeszítéssel lehet. Ebben a vonatkozásban is nemcsak a közelmúlt biztató (amikor a IV. Pécsi Játékfilmszemle programjában az iskolai filmesztétikai oktatás kérdései is napirendre kerültek), hanem a jövő is. A Filmművész Szövetség ifjúsági filmbizottsága 1969 elején pedagógusok és esztéták közreműködésével konferenciát rendez a filmesztétikai oktatás, ill. a poliesztétikai nevelés tartalmi és módszerbeli kérdéseiről. E tanácskozás minden bizonnyal nagy serkentője lesz a problémák közös megoldásának.

KOMÁR PÁLNÉ